

התאחדות

את כפריהם עד מועד הגעת החיילים אליהם, מהוות נושא מרכזי בטיעונו של אריה סמסונוב במסמך מרשיע כלפי אפשטיין ופעילותו בעת המלחמה, כפי שניזכר עוד בהמשך. מן ההמשך של אותו הקטע "אולם טנטורה, עין עיזאל ואגוזים, אלו נלחמו כמעט רוב הזמן עד אשר עזבו וברחו..." למדים אנו כי מועד כתיבתו של המסמך הזה הוא לפחות סוף יולי 1948 ואולי אף מאוחר יותר, שכן, מן המשפט המצוטט למדים אנו על בריחת הכפרים עין עיזאל ואגוזים, אשר התרחשה, למעשה, ב- 26.7.1948, לפנות בוקר, כיוון שב- 25.7.1948 בלילה, עדיין ניהלו הכפרים הללו את מלחמתם כנגד היהודים במסגרת מבצע "שוטר". בטרם נכנס אפשטיין לתיאור מפורט אודות אירועי טנטורה אומר הוא באופן כללי:

הכפר היחיד שלחם עד הרגע האחרון היה טנטורה. לילה שלם עד אור הבוקר הייתה מלחמה בינינו ובין אנשי טנטורה והיו לנו הרבה קרבנות וגם להם יותר.

מן האמירה הזו אין עדיין כל אפשרות להגיע למסקנה כלשהי לגבי מספר ההרוגים ודרך הריגתם, עליה אפשטיין לא מדבר בשלב זה, אלא רק מאוחר יותר ובמסמך אחר. גם כאשר משתמש אפשטיין בביטוי הרבה קרבנות הוא איננו נוקב מספרים, הגם שיזועים לנו המספרים לגבי טנטורה: 11 לוחמים בקרב, שניים ברצח מן המארב ועוד אחד מן הפלי"ם שנהרג בתאונה. אפשטיין מספר בהמשך באיזה מצב היו תושבי טנטורה בהיכנסו לכפר והוא מותאר:

בכפר מצאתי את רוב הגברים יושבים בשתי שורות פנים מול פנים. כל יתר בני המשפחות, נשים וילדים על שפת הים מול הכפר ומחכים לגורלם וזה אחרי לילה של מלחמה גדולה.⁷⁴

תיאור זה אינו מותיר ספק רב: מועד כניסתו של אפשטיין לטנטורה היה, ככול הנראה, לאחר שגברי הכפר הוזזו ממקום ריכוזם הראשון על שפת הים. הגברים ישבו אלו מול אלו במקום אחר בכפר, שלא צוין במפורש על-ידי אפשטיין מהו, אך כנראה שלא היה זה שפת הים, שהרי מקום ריכוזם של שאר בני המשפחות תואר בנפרד על-ידי אפשטיין, כ"שפת הים מול הכפר". גם בהמשך, כשמספר אפשטיין על כך שנתבקש על-ידי המפקד לעבור בין השורות ולנסות לזהות אם יש זרים בכפר מספר אפשטיין כי לא מצא כאלה, מלבד אחדים מעטים, מגיסר א-זרקא וכפרים סמוכים אחרים. לאחר מכן הוא שאל את המפקד מה יהיה גורלם של הגברים, אודותיהם נענה שהם יילקחו למחנה שבויים. הוא שאל בנפרד לגורלם של שאר בני המשפחות שנותרו על שפת הים, מה

⁷⁴ ראה: שם.

התאחדות
התאחדות
התאחדות
התאחדות
התאחדות

שמוכיח שוב, שבהגיע אפשטיין לטנטורה, היה זה לאחר ההפרדה הפיזית בין הגברים לבני משפחותיהם והעברת הגברים למקום אחר בשטח הכפר. כאשר שמע אפשטיין מהמפקד על-ידי רמיזה כי הם לא ילכו בשבי ניסה אפשטיין להסיק כי אכן, עתידים בני המשפחות להישאר בכפר ואז הוא פנה אל המפקד והציע להעביר את בני המשפחות מטנטורה לפרידים:

ראה, היו לנו הרבה הרוגים ובאם הם יישארו בכפר יחד עם אנשי הייזונה אשר להם חברים שנהרגו יכול להיות הלילה מעשה נקמנות במשפחות אלו ואני הייתי ממליץ לא להשאיר אותם במצב זה בכפר.

על כך ענה לו המפקד: "קח אותם לזמרון אם אתה כל-כך חוד להם." אפשטיין השיב: "לזמרון - זיכרון-יעקב - לא, אולם אני מוכן להעביר אותם לכפר פרידיס בתנאי שתתן לי איזה מכונית לזפקיד זה."⁷⁵ תשובת המפקד להצעת אפשטיין הייתה חיובית ובהתייעצות עם איש חדרה משבץ (לא בטוח שאכן זו המילה) הוסכם על הדבר ואפשטיין קיבל רשות לבצע את ההעברה. אפשטיין ממשיך בתיאור ההתרחשויות ואת תפקידו המרכזי באירועים.

לאחר מכן מספר אפשטיין על הופעתו הפומבית בפני בני משפחות טנטורה, הצגת המעבר מטנטורה לפרידים ואת הגיוס הציבורי של בני פרידיס לקליטתם בכפרס. בהמשך - מתאר אפשטיין את מאמציו להביא מזון ומצרכים שונים מטנטורה ל"גולים" שבפרידיס, כל עוד היה מה להעביר. לאחר מכן תיאר אפשטיין את מגעיו, במקביל, עם הגברים שבמאסר, תחילה בזיכרון-יעקב ולאחר מכן בגליל (ליד הרצליה, כיום), כדי לחפש פתרונות, בשלב מסוים, בעזרת טאהר קרמאן, יצרן הסיגריות העשיר מחיפה. הוא סיפר על התייעצויות נוספות, כשנכשלו מאמציו אלו, להעברת בני המשפחות מפרידים אל מעבר לקו החזית בטול-כרם, שוב, על-פי בקשת הגברים שבמאסר, שחברו אליהם עם שחרורם, לאחר מספר חודשים.

נטפל עונה במסמך נוסף הכתוב בכתב יד ובו שניים וחצי עמודים, לו נקרא "כתב היד מספר 2", אשר כותרתו היא: "איך נשאר הכפר פרידיס ולא עזב", העוסק גם הוא בפעילותו של אפשטיין סביב כיבוש הכפר טנטורה.

מסמך זה מופיע בתור מעין פרק, אשר סומן בעמודו הראשון במספר 17, בעט ובדיו אחר, ככל הנראה על-ידי מישהו אחר, אשר מיין באופן כלשהו את תוכן הפרקים השונים במחברת עבה, בעלת דפים בגודל פוליו, בה קיימת חלוקה מקורית של הדפים על פי אותיות ה - א, ב, ג, אך אפשטיין השתמש בה כבנייר כתיבה רגיל למטרה של כתיבת זיכרונותיו.

⁷⁵ ראה: שם.

במסמך זה מופיעים עניינים שונים, בהם טיפל אפשטיין במסמכים הקודמים בהם עסקנו, ומלבד העובדה שהוא מופיע בתוך אותה מחברת שהזכרנו, אין בתוך המסמך הזה כל ציון מפורש של תאריך כתיבת החומר הזה. לפיכך קיימות, אולי, אפשרויות שונות לשער, על פי התוכן וצורת הצגת הדברים האם תאריך הכתיבה של מסמך זה – כתב היד מספר 2, מוקדם או מאוחר יותר מתאריך כתיבתו של כתב היד מספר 1, הלקוח, על-פי הערכתנו, גם הוא ממחברת, אך לא אותה המחברת.

העמוד הראשון של המסמך אותו כינינו "כתב היד מספר 2", מוקדש כולו לכניעת הכפר פרידיס לכוחות ה"הגנה" ללא קרב ועל חלקו המכריע של יעקב אפשטיין בהשגת הכניעה הזו, בצוותא עם מחיתאר פרידיס באותה תקופה, המכונה על-ידי יעקב השיחי אסמעין [אסמאעיל] עבד אל-חלים קאסם בריה. אפשטיין מספר, באותה הזדמנות, על חלקו ועל פעילותו בקרב הכפרים שבאיזור, על כך שבאותם ימים היו לו אנשי קשר בכל הכפרים ששימשו אותו לצרכי מודיעין ושמירה. אפשטיין מגיע בדבריו לתיאור מצב הדברים בתקופת המרד הערבי הגדול, ימי מנהיג הכנופיות הידוע יוסף אבו-ד'רה, כאשר המאבק מול הכנופיות היה בשיאו.

בעמוד השני עובר אפשטיין לטפל בכפר טנטורה. בראשיתו של העמוד מספר אפשטיין על תקופה שקדמה לכיבוש הכפר ועל פגישה שהתקיימה בינו לבין נכבדי טנטורה והמחיתאר דאהוד הנדי בראשם בואדי דפלה, בה הציע להם אפשטיין להיכנע, כפי שנהג הכפר פרידיס. תשובת אנשי טנטורה הושפעה, כנראה ממשקלם הרב של הצעירים המיליטנטיים, ששלטו באותה תקופה על דעת הקהל בטנטורה. ראשית, ביקשו הם מאפשטיין לשמור בסוד את עצם קיום הפגישה ושנית אמרו הם לו: "ההשפעה בכפר בידי הצעירים ולא בידינו. אנו מודים לך על השתדלותך כשכן טוב אולם זה לא בידינו".⁷⁶ דברים אלו מזכירים מאד את המופיע במסמך "אפשטיין נזכר" בו טיפלנו קודם לכן, אם כי במסמך הנוכחי, "כתב היד מס. 2" לא מוזכרים העיראקים, המופיעים ב"אפשטיין נזכר".⁷⁷ בעיה נוספת המתעוררת למקרא השורות הללו קיימת גם ב"אפשטיין נזכר" והיא השאלה לגבי תאריך הפגישה בואדי דפלה. על-פי המתואר במסמכים הללו נערכה הפגישה בואדי דפלה לאחר כניעת פרידיס וגם, על-פי הניסוח של אפשטיין עצמו "לא לקח זמן רב עלו אנשי ה"הגנה" אל טנטורה באחד הלילות".⁷⁸ ושוב, שאלה זו מתעוררת, כמו בדיוננו אודות "אפשטיין נזכר" מאחר ועל-פי כמה וכמה מן העדויות שבידי המחבר המחיתאר דאהוד הנדי נפטר ממחלת הסוכרת כמה חודשים, או, לפחות, כמה שבועות לפני כיבוש טנטורה. בקטע הזה של הדברים מתאר יעקב אפשטיין פגיעות

⁷⁶ ראה: כתב היד של יעקב אפשטיין מספר 2. (להלן: כתב היד מס. 2).

⁷⁷ ראה: אפשטיין נזכר.

⁷⁸ ראה: כתב היד מס. 2.

Handwritten notes in the left margin, including the word "אשר" and other illegible scribbles.

154
היה זה היו יחסי איל"י רס' אנכר 34

ונזקים שגרמו אנשי טנטורה לחקלאים באזור וכן גם פציעה של אחד מן החקלאים. הוא מספר על כך שהזהיר את נכבדי טנטורה להשפיע על הצעירים לחדול מן ההתנגשויות הללו פן יבולע להם. גם הנושא הזה מופיע, בזכור, בקצרה, במסמך "אפשטיין נזכר". יש לציין כי מצב זה, של תקיפות ואלימות בין אנשי טנטורה לבין חקלאי הסביבה לא הוזכר כלל בראיונות שערך המחבר עם אנשי חטיבת "אלכסנדרוני", גם לא על-ידי מפקד גדוד 33, שנשאל ישירות על כך. בקרב אנשי זיכרון-יעקב מבין המרואיינים, היו כמה שהזכירו את היחסים המתוחים בין אנשי טנטורה לחקלאים: יוסף בן רפאל כהן זיבר על כך מפורשות בראיון שהתקיים עמו, מוטל סוקולר, שהזכיר אף הוא פגיעות ונזקים, כפי שנוכיר עוד בהמשך, ורמזים ליחסים הגרועים עם אנשי טנטורה השמיע גם יוסף גרף. בניגוד לנאמר ב"אפשטיין נזכר" אין אפשטיין עוסק כלל ביחסים הטובים ששררו שנים רבות בין אנשי טנטורה ואנשי זיכרון-יעקב, אלא ניגש ישירות לתיאור ההתפתחויות בטנטורה ערב כיבוש הכפר. כמו במסמכים הקודמים, לכיבוש טנטורה מקדיש אפשטיין מלים ספורות בלבד, הגם שהוא מגדיר כקרב קשה: "השתולל קרב קשה באותו לילה. היו לנו מספר לא קטן של אבדות אולם עד אור הבוקר הכפר נכבש על ידינו".⁷⁹ ושוב, כמו במסמכים הקודמים, אפשטיין, אשר לא היה נוכח בקרב עצמו, מקדיש תשומת לב רבה יותר להתרחשויות בטנטורה לאחר הקרב וכיבוש הכפר, בהיותו במקום. הוא ניגש מיד לתיאור מה שראה בהגיעו לכפר:

אז נתגלה בפני תמונה כזו: כל בני הכפר, נשים וילדים, יושבים מול הים תחת משמר של אנשי היהגנה. יחד עם זאת ראיתי כי רוב זקני ונכבדי הכפר יושבים בשתי שורות מול הבית בו נמצאה המפקדה. נוגשתי למקום ובתגיעי למקום ביקש ממני המפקד שאני אעבור בין השורות של אותם גברים ואזהה...⁸⁰

בהמשך מספר אפשטיין על הבדיקה שערך בין הגברים של טנטורה, שישבו בנפרד ובמנותק מבני משפחותיהם, מול הבית בו נמצאה המפקדה, כדי לזהות ביניהם אנשים זרים, כמו העיראקים, אודותיהם דובר רבות, אך לא נתגלה אף אחד כזה. במסמך זה, "סתב היד מס. 2", מדבר אפשטיין על כך ש"המחשבה של המפקד הייתה שאולי נמצאים בין הגברים אנשי כנופיות עיראקיים", מאחר ודובר על "כנופיה של עיראקים, אשר היא מנהלת את העניינים בכפר"⁸¹, בעוד במסמך "אפשטיין נזכר" קובע אפשטיין בוודאות כי "העיראקים ברוח", מתוך בטחון מלא שאכן, היו עיראקים בטנטורה בטרם

הוא מספר על כך שהזהיר את נכבדי טנטורה להשפיע על הצעירים לחדול מן ההתנגשויות הללו פן יבולע להם. גם הנושא הזה מופיע, בזכור, בקצרה, במסמך "אפשטיין נזכר". יש לציין כי מצב זה, של תקיפות ואלימות בין אנשי טנטורה לבין חקלאי הסביבה לא הוזכר כלל בראיונות שערך המחבר עם אנשי חטיבת "אלכסנדרוני", גם לא על-ידי מפקד גדוד 33, שנשאל ישירות על כך. בקרב אנשי זיכרון-יעקב מבין המרואיינים, היו כמה שהזכירו את היחסים המתוחים בין אנשי טנטורה לחקלאים: יוסף בן רפאל כהן זיבר על כך מפורשות בראיון שהתקיים עמו, מוטל סוקולר, שהזכיר אף הוא פגיעות ונזקים, כפי שנוכיר עוד בהמשך, ורמזים ליחסים הגרועים עם אנשי טנטורה השמיע גם יוסף גרף. בניגוד לנאמר ב"אפשטיין נזכר" אין אפשטיין עוסק כלל ביחסים הטובים ששררו שנים רבות בין אנשי טנטורה ואנשי זיכרון-יעקב, אלא ניגש ישירות לתיאור ההתפתחויות בטנטורה ערב כיבוש הכפר. כמו במסמכים הקודמים, לכיבוש טנטורה מקדיש אפשטיין מלים ספורות בלבד, הגם שהוא מגדיר כקרב קשה: "השתולל קרב קשה באותו לילה. היו לנו מספר לא קטן של אבדות אולם עד אור הבוקר הכפר נכבש על ידינו".⁷⁹ ושוב, כמו במסמכים הקודמים, אפשטיין, אשר לא היה נוכח בקרב עצמו, מקדיש תשומת לב רבה יותר להתרחשויות בטנטורה לאחר הקרב וכיבוש הכפר, בהיותו במקום. הוא ניגש מיד לתיאור מה שראה בהגיעו לכפר:

⁷⁹ ראה: שם.
⁸⁰ ראה: שם.
⁸¹ ראה: שם.

נכבשה.⁸² ניתוקם של הגברים משאר בני משפחותיהם בא עוד יותר לידי ביטוי בהמשך, כאשר אפשטיין מספר שניצל את ההזדמנות כדי לשאול את המפקד מה הוא חושב לעשות עם הגברים ומה עם יתר בני הכפר. בשלב זה אומר אפשטיין:

אני ראינו כי המפקד לא הבין את שאלתי זו. אז פנינו אליו ואמרתי: 'באם כל אלו יישארו כאן בכפר בלי הגברים, ולנו יש הרבה הרגים וגם להם יש לכן אני חרד שמא יהיה הלילה דבר לא נעים בכפר'.⁸³ לבני חשבתי שיכול להיות עוד דיר יאסין בהזדמנות זו.

לאחר שהבין המפקד את כוונתו של אפשטיין ומשא ומתן קצר ביניהם מספר אפשטיין שקיבל אישור להעביר את בני משפחות טנטורה לפרידיס, ניגש אל בני המשפחות ששהו על שפת הים, הודיע להם על הכוונה לקחת את הגברים בשבי וקיבל את הסכמתם "באופן ספונטאני", לפי תיאורו, לעבור, כולם, לפרידיס. על פי התיאור הזה, נובע כי בני המשפחות עזבו את הכפר לכיוון פרידיס בעוד הגברים שהו עדיין בכפר. לאחר שמספר אפשטיין על העברת בני המשפחות של טנטורה לפרידיס ועל הצעתו, שנתקבלה, לחלקם בין משפחות פרידיס הוא מספר על הסכמת הממונה על הרכוש הנטוש, מר שפירא, להעביר דברי אוכל ומלבושים מטנטורה אל בני המשפחות ובנקודה זו מציין אפשטיין כי החלו להרגיש ריח לא טוב מגופותיהם של הרוגי המלחמה אשר עדיין לא נקברו. בהמשך מסביר אפשטיין כי הביא מטנטורה גברים שהתנדבו לעבוד בקבורת חללי טנטורה, 75 במספר, שאף זוהו בעזרתו של מצטפא בירומי, הזקן מטנטורה, שליווה את אפשטיין בפעילותו בטנטורה. בהמשך - אפשטיין חוזר ומספר, גם במסמך זה, על העברת גברי טנטורה למאסר בזיכרון-יעקב ולאחר מכן על כך שלאט-לאט אזל האוכל מן הכפר טנטורה ולא היה לאפשטיין מה להעביר לבני המשפחות בפרידיס. כמו כן מספר אפשטיין על הניסיון הכושל להיעזר בסוחר העשיר קרמאן, שסירב לעזור, בטענה, שהוא עצמו עומד לעזוב את חיפה לכיוון כפרו איבטון, בסגנון דומה ביותר לתיאור בו פגשנו במסמך הקודם. גם הקטע הבא דומה בהחלט בתוכנו למה שכבר פגשנו: מפגש ההתייעצות של אפשטיין עם הגברים של טנטורה שכבר הועברו למאסר בגליל, בקשת הגברים להעביר את בני משפחותיהם לטול-כרם, לאחר שהביע אפשטיין את דעתו כי אין להם סיכוי לחזור לכפרם, מאחר ולחמו נגד הצבא. בסיום המסמך מתאר אפשטיין את השתתפותו בפעולת העברת משפחות טנטורה לכפר יונה, לשם הוזמן כדי לזהות את הנפרדים ולהיות נוכח במקום הפרידה. מכפר יונה עברו הנפרדים לטול-כרם על-ידי אנשי הצלב האדום. אפשטיין

העברת בני המשפחות
לפרידיס
העברת בני המשפחות
לפרידיס
העברת בני המשפחות
לפרידיס

⁸² ראה: אפשטיין חסר.
⁸³ ראה: כתב היד מס. 2.

עזאל, אגזים, אם אל-זינאת, אם אל-שוף וסובארין. כפרים אלו לא נהגו כולם באותה הדרך: עין עזאל ואגזים לחמו, כידוע, עד קצה יכולתם ועזבו רק כאשר נוכחו לדעת כי אפסו סיכוייהם, אם אל-זינאת לא לחמו, אך גם לא הותר להם להישאר בכפרם ואם אל-שוף וסובארין פינו את כפריהם אף מבלי ללחום כלל. ובנקודה זו מגיע אפשטיין לספר אודות טנטורה, ומכאן ואילך, יותר ממחצית המסמך, עד לסיום, כמעט עמוד וחצי, מספר אפשטיין די במפורט, על טיפולו ומעורבותו באירועים בטנטורה, החל מפגישתו עם נכבדי הכפר מחוצה לו בנחל הדפלה, פגישה שבסיומה התבקש אפשטיין לשמור בסוד את עצם דבר קיומה וכמוכן התשובה להצעת הכניעה של אפשטיין הייתה שלילית נחרצת, כאשר נכבדי טנטורה הסבירו לו שהשליטה בכפרם באותם ימים לא הייתה בידיהם כי אם בידי הצעירים, אשר "לא יסכימו לעשות כמו אנשי פריזיס המגדים - חייאן (בוגדים בערבית)". אפשטיין עוד הוסיף, שביקש מאנשי טנטורה שישתדלו שבני טנטורה לא יטרידו את החקלאים שכניהם. הנכבדים הבטיחו, אך לא קיימו את הבטחתם וכאן אומר אפשטיין: "יזו הייתה הסיבה שההוגנה החליטה לעלות עליהם ולכבוש אותם אחת ולתמיד".⁸⁶ בתיאורו הפעם אין אפשטיין מציין שבין נכבדי טנטורה שפגשו אותו היה גם המחיתאר דאהוד אל-הנדי, כפי שכתב ב"כתב היד מס. 2" ואין הדבר מחזק או מחליש את תשובתנו לשאלה שכבר העלינו לגבי תאריך פטירתו של המחיתאר דאהוד אל-הנדי. על הקרב לכיבוש טנטורה אומר אפשטיין ש"זה היה לילה קשה" ולאחר מכן הוא מציין כי

הם נלחמו כך שהיו לנו הרוגים בערך 17 ולהם 75 הרוגים, אשר אני ספרתי אותם ובתוקף תפקידי גם ניצחתי על קבורתם והעברתי גם את שמות הערבים שנפלו בקרב.

Handwritten notes:
 166
 56
 14 - 17

על אמירתו זו של אפשטיין יש להעיר שעל-פי הידוע לנו - סך כל הרוגי טנטורה הגיע ל - 14 ולא 17. זוהי הפעם הראשונה, בה מציין אפשטיין בנוסף למספר חללי טנטורה, 75 במספר, על קבורתם ניצח בתוקף תפקידו, שהעביר את שמות הערבים שנפלו בקרב בטנטורה, אך איננו יודעים למי. וכאן עובר אפשטיין לספר, את מה שסיפר כבר במסמכים הקודמים:

באותו בוקר אני ביקרתי את הכפר טנטורה, לראות ולבקר את הכפר אחרי שנפל ונכבש" והוא מתאר: "והנה מה ראיתי: בראש וראשונה כי רוב הגברים ישבו בשתי שורות פנים אל פנים מול הים, על-יד הבית אשר בו הייתה המפקדה אשר כבשה את הכפר".⁸⁷

⁸⁶ ראה: שם.
⁸⁷ ראה: שם.

בקטע זה מזכיר אפשטיין את הגברים בלבד ואל בני משפחותיהם אינו מתייחס כלל. איננו יודעים אם כוונתו היא שמקומם של הגברים היה רחוק מן הנשים אך הפעם אומר הוא כי "רוב הגברים ישבו בשתי שורות פנים אל פנים מול היס" ומוסיף כי זה היה "על יד הבית אשר בו הייתה המפקדה אשר כבשה את הכפר". מאחר שהכפר טנטורה כולו שכן על שפת היס קשה לקבוע בוודאות, על פי תיאורו של אפשטיין, באיזה מרחק מן היס מצא הוא את הגברים ועד כמה היו רחוקים הם מן הנשים והילדים באותה עת.

בהמשך מציין אפשטיין כי נתבקש על-ידי המפקד לבדוק את הגברים ולנסות לזהות ביניהם זרים, דוגמת המתנדבים העראקיים, עליהם זובר שהיו במקום. כפי שצוין זאת גם במסמכים הקודמים, מצא אפשטיין אך ורק שכנים של טנטורה, מגיסר אל-זרקא ופרידיס, אך לא עראקיים או זרים אחרים. לאחר מכן מציין אפשטיין כי זיהה, במקום אחר, על שפת היס, מול בית המחיתאר דאהוד אל-הנדי, את הנשים, הבנות והילדים, במקום אותו כינה אפשטיין "מחוץ לכפר". ביטוי זה, "מחוץ לכפר" מעורר ספקות מסוימים מאחר וידוע לנו כי ביתו של המחיתאר דאהוד אל-הנדי היה בתוך הכפר, אם כי, קרוב יותר לשפת היס מן הבתים האחרים. הביטוי הזה, "מחוץ לכפר" עוד ישוב ויופיע פעם נוספת. מן התיאור של אפשטיין, עולה כי, ככול הנראה, לא היה כל קשר בין ריכוז הגברים לבין הנשים והילדים מרגע שהופרדו. כמו בכתב היד הקודם, מס. 2, ואולי אף ביתר פירוט, מְסַפֵּר אפשטיין על השלב שבו התעניין אצל המפקד לגבי השאלה מה מתוכנן לעשות עם הגברים ועל כך הייתה תשובת המפקד כי הם ילכו בשבי כלוחמים. ואז שאל אפשטיין: "ומה אתם חושבים לעשות עם בני המשפחות שאספתם מחוץ לכפר?" המפקד, על-פי אפשטיין, לא הבין כראוי את השאלה ואפשטיין פירט באוזניו למה כוונתו, על הסכנה שנסקפה להם לדעתו:

באם אתם מעבירים את הגברים לשבי ובכפר יישארו רק הנשים והילדים והבנות אני חושב שזה לא יהיה טוב באשר גם לנו היו כאן הרבה קרבנות ואני מפחד שהחיילים שלנו ירצו קצת לקום במשפחות. לכן אני חושב שכדאי לא להשאיר אותם כאן.⁸⁸

ואז מתאר אפשטיין את הסיפורים שערך בפרידיס, עם נכבדי הכפר, כדי לקלוט שם את בני המשפחות מטנטורה, הסכמת המפקד, הדיבור עם בני משפחות טנטורה עצמן, אשר מרגע שנודע להן דבר לקיחת הגברים בשבי הביעו הסכמתן לעבור לפרידיס וקבלתן שם ברצון טוב על-ידי אנשי

⁸⁸ ראה: שם.

פרידיס ואז, כשכבר עבר לעניין אחר בסיפורו, הוסיף אפשטיין: "את האמת - אני פחדתי שלא יהיה עוד דיר יאסין שני".⁸⁹

בשורות הבאות מספר אפשטיין על תחילת הטיפול של מחלקת הרכוש הנטוש בכפר טנטורה, על העברת כל מה שניתן היה לצורכי היהודים ועל השתלבותו שלו בפעילות הזו, על מנת להעביר לבני משפחות טנטורה שבפרידיס דברי אוכל ולבוש, עד אשר לא נותר יותר מה לקחת. בשלב זה, על-פי אפשטיין, גם במסמך זה, יצאו בני המשפחות ללקט ולאסוף מתבואות השדות שבאזור וגרמו לאפשטיין פחד, שמא ייתפסו בידי המשמר של הצבא. בנקודה זו כותב אפשטיין: "בו בזמן הרגשתי כי בכפר יש הרבה הרוגים, אשר לא היה מי שיקבור אותם, אשר זה יכול לתת מחלות." והשאלה היא, כמובן, כלפי איזה קטע זמן התייחס אפשטיין, שכן אם נקבל את סדר הכתיבה של אפשטיין במקרה זה, הרי מדובר על לפחות ימים אחדים עד כשבע לאחר הקרב, כאשר נגמרו מצרכי המזון בטנטורה ובני המשפחות יצאו ללקט ומאידך גיסא, היה זה מספר ימים לאחר הקרב, כאשר ריחן של הגופות הגיע לאפו של אפשטיין ועורר בו את החשש למחלות. תיאור זה מתאים גם לתוכנו של המברק ממפקדת נפתלי שהגיע למפקד טנטורה בתאריך 29.5.1948, שישה ימים לאחר תום הקרב בטנטורה ומורה לטפל "...שיקברו גופות הערבים אשר בטנטורה ותמנע מפניה".⁹⁰ ושוב חוזר אפשטיין ומספר, כפי שעשה זאת גם ב"כתב היד 2" ובמסמך המודפס, כי פנה למפקד והציע את עצמו למלאכת הקבורה, גייס לעזרתו מתנדבים מפרידיס, אשר באו ברצון רב לעזרתו, כדי לקבור את הרוגי טנטורה בקבר אחים. זוהי פעם שניה, שאפשטיין מציין, במסמך זה, כי המדובר ב - 75 הרוגים, אותם זיהה הזקן מטנטורה, מצטפא בירומי, שגם הוא כבר הופיע במסמכים הקודמים, ואת השמות העביר אפשטיין אל המפקדה. בהמשך מספר אפשטיין על התייעצויותיו עם נכבדי טנטורה, הן בהיותם בזיכרון-יעקב והן לאחר מכן, כשהועברו לגליל. אפשטיין כתב גם על הרעיון לפנות אל קרמאן, הסוחר החיפאי העשיר, שיעזור לבני המשפחות מטנטורה, על סירובו, בגין עזיבתו הקרובה את חיפה, וכן, על המסקנה הסופית אליה הגיע עם נכבדי טנטורה, לאור הידיעה שאין הם עתידים לחזור לכפרם, בגין העובדה שהיו לוחמים, לבקש במכתב מטעמם, את העברת בני משפחותיהם מפרידיס אל אזור טול-כרם, לשם הועברו לאחר מכן גם הגברים עצמם, לאחר שיחרורם.

בהתקרבונו לסיכום הדיון על המסמכים שחוברו על-ידי אפשטיין או מדווחים על פעילותו ולקראת הצגתו של מסמך סמסונוב אודות אפשטיין, יש להעיר מספר הערות הנוגעות למה שכתב אפשטיין. כמו כן, שלא כמקובל, נרשה לעצמנו להתייחס בהמשך גם לדברים שאינם מופיעים

⁸⁹ ראה: שם.

⁹⁰ ראה: ארכיון צה"ל, תיק 46, משלח 4663/49.

על כניסתו/הגעתו של יעקב אפשטיין לטנטורה בבוקר יום א', ה- 23.5.1948, בידינו גם גרסאות נוספות ומסתבר שלאפשטיין היה תפקיד מרכזי בכול הפרשה. מבין המרואיינים הערביים לעבודה זו - כ- 20 מפלטי טנטורה, כמעט כולם, ללא יוצא מן הכלל, הזכירו, בראש וראשונה, את "יעקב אל-מחיתאר" (אפשטיין), כמי שהצילם ממוות וטבח ועוד נעסוק בעניין זה בהמשך ובהרחבה. יוסי אפשטיין, בנו הבכור של יעקב, סיפר בראיון עמו, בין היתר, שהיה זה אביו, אשר חילץ, לאחר כיבוש טנטורה, את ספרי הקודש מן המסגד, והעבירם, באחריותו המלאה, למסגד בפרחיס.⁹¹ במסגרת תת פרק זה, אודות מסמכים שנמצאו, נבדוק עוד מסמך, אודות אפשטיין, שנמצא בנוסף המדינה.

ככול הנראה היו אורחותיו של יעקב אפשטיין שנויות במחלוקת בקרב חלק מן הציבור היהודי ובמידה כזו, שבשלהי 1948, בעיצומה של המערכה, הכין אריה סמסונוב, בן לאחת המשפחות הוותיקות והנכבדות של זיכרון-יעקב ובנימינה, ומי שערך, בזמנו, את ספר "זיכרון-יעקב", מסמך בן לא פחות מ- 10 סעיפים, בהם, הוא רואה, לטעמו, הוכחות לקביעה, המופיעה בראש המסמך ועלולה להיחשב, בעת מלחמה, לבגידה של ממש:

יעקב אפשטיין הוא אדם שאינו מוציא עד היום מכלל אפשרות - ניצחון ערבי בא"י. הוא קשור עם ערבים ועוזר להם בידיעות במיטב יכולתו.⁹²

U U - זיכרון יעקב
מאריה סמסונוב

במסמך, הנקרא "דו"ח אריה סמסונוב על יעקב אפשטיין מזיכרון-יעקב", מיום 10.11.1948, עשרה "סעיפי אשמה", הנחשבים חמורים למדי, בדרך כלל, גם בימים רגילים; אך בעתות מלחמה עלול היה מסמך שכזה לעלות לאדם בחייו, בגין בגידה. למשל, בסעיף הראשון, כתב סמסונוב:

(א) יום לפני כיבוש הכפר סינדיאן (כך במקור), הודיע הנ"ל לכפר שעומדים לכבשו והערבים החלו בבריחה עוד לפני התחלת הכיבוש.⁹³

כמובן, שעל פי התוצאה במקרה המיוחד של הכפר סינדיאנה, אפשר היה, בסופו של דבר, לברך על המוגמר, אך, לעומת זאת, תגובה אחרת של הכפר, כמו היערכות מקדימה למגננה רבתי, עפ"י ההתראה המוקדמת שנתקבלה, או, לחילופין, מתקפת מנע - עלולה הייתה לעלות בחיי יהודים רבים.

⁹¹ ראה: ראיון אישי של יוסי אפשטיין עם המחבר, ב- 19.3.1997. (להלן: יוסי אפשטיין - ראיון אישי).
⁹² ראה: ספר (ארכיון) המדינה, חטיבה 49, חיק 66, מיכל ג'300. (להלן: הנ"ל - סמסונוב).
⁹³ ראה: שם.

ובהקשר עם הכפר סינדיאנה; כאן, אולי, המקום להוסיף, כי ישי שיבובסקי, ראש מועצת זיכרון-יעקב, בעדותו בפני המחבר, הזכיר את יעקב אפשטיין, כמי שניהל כול חייו מסכת יחסים מצוינת ומיוחדת במינה עם כול ערביי הסביבה, הקרובה ואף הרחוקה יותר. לדוגמה הביא שיבובסקי פרשה שהתרחשה בתקופת המאורעות של השנים 1936 – 1939, וסיפר כי יעקב אפשטיין הזמין ב-1938 את משפחת מקבל, מן הכפר סינדיאנה, לבוא לזיכרון-יעקב – כול בני המשפחה, להתארח ולהתאכסן במושבה ככול שנדרש, "עד יעבור זעם" ועד שהתנאים אפשרו את חזרתם לכפרם. רק יעקב אפשטיין היה מסוגל לכך; לטוב או לרע.⁹⁴

בהמשך המטמך מביא סמסונוב מספר דוגמאות למקרים של שיתוף פעולה מצד אפשטיין עם ערבים כנגד יהודים, הן בחינם והן בעבור בצע כסף, למשל כשהוא כותב כי אפשטיין שותף עם אחיו של המחזיתאר ראגיב. הללו שודזים בקר מדליה ומקומות אחרים, מביאים לפרידיס ושם שוחטים אותו.

ראגיב, אותו מזכיר סמסונוב, הוא, קרוב לוודאי ראעיב, אחיו של מחזיתאר פרידיס, אסמאעיל בריה, אך אין כול וודאות בדבר, שכן, אחדים מן המרואיינים מבין פליטי טנטורה שללו אפשרות זו מכול וכול וחלקם אף טענו שהיה זה דיאב מצטפא מרעי, שהיה קצב במקצועו, בנה של המשפחה העניפה ביותר בכפר פרידיס.

סמסונוב מדבר על מעשי שחיתות, מעשים בלתי פטרויטיים, הן במישור המקומי והן בזה הארצי, סיוע לאנשי הכפרים להימלט מפני הצבא והמשטרה ולעניינו הספציפי – נאמר במטמך בסעיף ז', כי לאפשטיין יש עבר בטנטורה והשיי יודע זאת.

האם יש עבר בטנטורה? איננו יכולים כיום לענות על שאלה זו במדויק, אך תשובה חלקית - יתכן שתהיה לנו בהמשך דברינו, כשנביא עדויות נוספות מן ההתרחשויות בכפר טנטורה בעת כיבושו, ובהן התייחסויות ספציפיות ביותר לחלקו של יעקב אפשטיין באירועים.

למה התכוון סמסונוב בדבריו כי לאפשטיין יש עבר בטנטורה? איננו יכולים כיום לענות על שאלה זו במדויק, אך תשובה חלקית - יתכן שתהיה לנו בהמשך דברינו, כשנביא עדויות נוספות מן ההתרחשויות בכפר טנטורה בעת כיבושו, ובהן התייחסויות ספציפיות ביותר לחלקו של יעקב אפשטיין באירועים.

שאלה שלא נוכל לדעת בוודאות את התשובה לה היא, האם באומרו "יש עבר בטנטורה", במשמעות שלילית כמובן, מתכוון סמסונוב לכך שאפשטיין, בעזרת מספר חברים נוספים מזיכרון-יעקב, מנע במו ידיו, כעדות המקומיים, את המשך ההרג שבוצע באנשי הכפר בפיקוח איש השיי.

מן הקריאה במטמך סמסונוב עולה כי:

⁹⁴ ראה: ראיין אישי של ישי שיבובסקי עם המחבר, ב- 2.9.1997.

- א. בין סמסונוב ואפשטיין שררו חילוקי דעות יסודיים ביותר, באשר לסוגיית היחסים עם הערבים ופתרון הבעיה איתם.
- ב. יש להניח שחילוקי הדעות בין סמסונוב ואפשטיין שררו ביניהם בכול התחומים, בין היתר בגין השתייכויותיהם האידיאולוגיות השונות, מבחינת המחנות הפוליטיים ביישוב, ועל כך נעמד ביתר פירוט כשנגיע לעדותו של יואל סמסונוב, אחיו הצעיר של אריה.
- ג. באשר לטיעונים המהותיים המצויים במסמך – אכן, היו, כנראה, דברים בנו והיו לו, לאפשטיין פעילויות שונות, בהן חרג מן הנורמות המקובלות גם בימים כותיקונים, קל וחומר בימי מלחמה.⁹⁵

סיפר יוסף גרף, מוותיקי זיכרון-יעקב:

יעקב אפשטיין הלך לאיפה שהיה איזה גרוש להרויח, אם כי היה איש נחמד... הוא היה שומר במושבה ושומר שדות רוב ימיו ועל זה הייתה פרנסתו. במשק הקטן שהיה לו הוא מעולם לא טיפל יותר מדי... אביו היה מחזיק בשנים עברו אבל הוא לא... לעומת זאת הייתה לו תמיד סוסה טובה ויפה... עניין נוסף הזכור לי היטב הוא, מעין שמועה, או סיפור, שהצמיח כנפיים באותה תקופה, שלמחרת, או יומיים-שלושה לאחר כיבוש הכפר נכנס יעקב אפשטיין לכפר עם אנשי טנטורה תחת חסותו, כדי להוציא מכול מיני מחבואים מטמוני זהב שהחביאו בטרם צאתם, ולא שכח "לנבות", לעצמו מכול אחד מהם לא פחות מחצי מן הכמות.

ראוי לציין שבהמשך אותו הראיון מספר גרף, שכאשר חזרו אנשי טנטורה להוציא מן החצרות את כספם וזהבם התלוו אליהם גם אפשטיין וגם אחרון בונשטיין, ואז לא הזכיר כלל את עניין "גבית" המחצית לעצמם.⁹⁶ לסיפור אחרון זה לא קיבל המחבר כול אישור מאף אחד מן המרואיינים האחרים ויוסי אפשטיין, בנו של יעקב, הכחישו מכול וכול.

בהקשר לניסיונות להרחיב את היריעה בנוגע ליעקב אפשטיין וכן בנוגע לאירועי טנטורה נערך הראיון עם יואל סמסונוב, יליד זיכרון-יעקב, ב-1915. זהו הצעיר והאחרון שנתר בחיים מבין שישה אחים ואחיות, שעבר ב-1944 לבנימינה. יואל סמסונוב מרותק מזה זמן לכיסאו ומצבו הגופני כיום אינו תקין, אך ראשו, עד כמה שניתן היה להתרשם – צלול למדי.

⁹⁵ ראה: הצנחן – סמסונוב.

⁹⁶ ראה: ראיון אישי של המחבר עם יוסי גרף, ב-13.3.1997. (להלן: גרף – ראיון אישי).

כאיש ה"לח"י" לא השתתף סמסונוב בפעולת טנטורה, אך הגיע בבוקר לכפר ושמע ממקורות ראשוניים, לדבריו, מה שקרה בכפר. על פי סמסונוב - המפתח למיון אנשי טנטורה ל"טובים" ו"רעים" היה, בלעדית, בידי יעקב אפשטיין, שהכיר את כולם ודיבר היטב בשפתם. סמסונוב העיד על יעקב אפשטיין, שהיה "ערביסט" ממדרגה ראשונה, הכיר את השפה הערבית על בוריה ושלט בה באופן שאפשר לו להתמצא בניבים ובדקויות השונות של השפה וידע לעשות בה שימוש רב.

בשלב מסוים בראשית הראיון עמו ציין סמסונוב כי לא היו בין אריה, אחיו הגדול, לבין אפשטיין יחסים מיוחדים כלשהם, אך בהמשך שינה את גרסתו ונזכר כי אכן, הייתה מחלוקת בין אחיו אריה ואפשטיין, בכך שיעקב אפשטיין היה ממצדדי שכטר, ראש הועד, ובתיקון נוסף העיד יואל סמסונוב כי אכן, אחיו אריה, בהחלט לא אהב את אפשטיין, עליו נאמר ששאף להידמות ליוסף דוידסקו, אותו, בזמנו, רצחו אנשי ה"לח"י" בתור סוכן כפול, אם כי היו שידעו, שלא כך היה הדבר. כמו כן אמר סמסונוב כי לאפשטיין הייתה "מחלת גדלות" וכי קינא באריה, ולכן התעסק בכול מיני דברים שונים ומשונים. לדברי יואל סמסונוב אפשטיין הזניח את משקו, בעיקר בגין עצלותו. לעומת זאת תמורת בצע כסף היה מוכן לעשות כמעט כול דבר, ובעניין זה הצטרפה גם שרה, רעייתו של יואל לדבריו, בהדגישה שהיא ובעלה, כמו רבים אחרים, הושיטו ל"הגנה" תמיד כול עזרה שיכולו ובהינחם, תוך סירוב מפורש לקחת תשלום, חרף היותם אנשי ה"לח"י" לעומת אפשטיין, שהשתייך אומנם, פורמאלית, למחנה הפוליטי של ה"הגנה", אך דרש תמיד כסף עבור שירותיו.

העניין האחרון שציין יואל סמסונוב לגבי יעקב אפשטיין נגע, ישירות, להתנהגותו של אפשטיין כלפי הערבים והזכיר, כמעט במדויק, את הסעיף הראשון במסמך של אריה אחיו, אודות קיומו יואל האח אף לא ידע כלל. על פי דברי יואל סמסונוב תושבי הכפרים ברמת מנשה - סובארין, בריקי ועוד, רצו לנטוש את כפריהם עוד בטרם תקפו אותם אנשי ה"אצ"ל" והועברה להם הודעה: "אל תזוו! גורלכם - גורלנו, וגם החיפן!", כאשר לדעת יואל סמסונוב היחיד שיכול היה להעביר לערבים מסר כזה היה יעקב אפשטיין.

לשאלת המחבר את סמסונוב כמה מקומיים נהרגו בטנטורה לא ידע סמסונוב להשיב במדויק, אך ידע שהיו להם לא מעט קרבנות. הוא זכר סיפור על זקן מקומי, שהתבצר על גג ביתו וצלף ממנו על החיילים היהודים ומישהו נאלץ לעלות אליו עד הגג לחסלו. כמו כן זכר סמסונוב כי אספו את כול תושבי הכפר אל שפת הים וערכו שם סלקציה, עליה היו אחראים אנשי זיכרון-יעקב בראשותו של אפשטיין. סיפר סמסונוב:

הגעתי לכפר עם כמה מאנשי זיכרון ומיד ראיתי גופות של איזה עשרה מקומיים. בשבילי הייתה חידה למה נתקלו בכזו התנגדות והתברר לי שהם התקדמו בתוך התפאחה ולכן גרמו לדעש, מלבד זאת שהלכו זקופים ולכן נראו למרחוק.⁹⁷

לגבי החיסולים של מקומיים בטנטורה טען סמסונוב כי לא שמע על כך, אך אמר כי הדבר לא בלתי אפשרי. באשר לשמשון משבץ, אישית, ידע יואל סמסונוב שהוא היה במודיעין האזרחי, תחת פיקודו של עזרא זנין ואמר שהוא השתמש, אם אכן היו חיסולים, בידע שהיה ברשותו בעת המיון וההוצאות להורג.

עניין נוסף: מן העובדה שפגישתו של יעקב אפשטיין עם המחיתאר התקיימה בעוד דאהוד אל-חאגי הנזי היה בחיים, כפי המופיע במסמך "זיכרונות על טנטורה" מן ה-25.5.1982, אנו למדים כי הדבר היה זמן רב, יחסית, לפני הקרב האחרון של טנטורה, מאחר ומתוך עדותו של פואד חסן אל-הנדי (אבו-שריף), אשר המחיתאר דאהוד אל-חאגי היה דודו, עולה, כי המחיתאר הלך לעולמו כ-4 או 5 חודשים לפני קרב טנטורה.⁹⁸

על אופיו וטיב אישיותו של המחיתאר דאהוד אל-חאגי אנו למדים גם מתוך ספרו של אריה סמסונוב על זיכרון-יעקב: סמסונוב מביא פרשה שעליה נכתב בעיתון "הארץ" בגיליונו מיום 3.3.1930, בה מדובר על הקמת "אגודה כפרית חקלאית למען השלום בין תושבי ארץ-ישראל", בעקבות הפרעות שהתחוללו בחברון מספר חודשים קודם לכן. במהלך האספה המייסדת של האגודה, בשעה שקיימו בחירות להנהלת האגודה ולוועד הפועל שלה, נתגלעו חילוקי דעות בעניין הכללתו של חבר יהודי ליד 3 חברים מוסלמים בוועד הפועל של האגודה. על כך כתב אריה סמסונוב בספרו:

כי בשעת הצעת המועמדים לבחירות ההנהלה קם אחד מבאי הכפר עטיל, ה' חפיד אפנדי (נבחר לוועד הפועל) והתנגד למועמדים יהודים להנהלה, בטענה שדבר זה יעשה רושם בחוץ שהאגודה נוסדה לשם פוליטיקה. כול הנאספים מחו גג הכנסת פוליטיקה על ידו לאספה זו, ואמרו, שאם התאספו יחד, מושלימים, נוצרים ויהודים - אין לשלול ממישהו את הזכות להיבחר להנהלה. ביטוי נכון ונאה לרוח האספה ותשובה למר חפיד השיב דאהוד אפנדי אל-חאגי סולימאן אל-הנדי, מכפר טנטורה. הוא גינה את הנואם הקודם על עמדתו, שהוא מכניס רוח של פוליטיקה לאסיפה ואמר, שאנו, חקלאי הסביבה

⁹⁷ ראת: ראיין אישי של המחבר עם יואל סמסונוב, ב-29.3.1997.

⁹⁸ ראת: ראיין אישי של המחבר עם פואד חסן אל-הנדי (אבו שריף) ב-17.5.1977. (להלן: אבו שריף - ראיין אישי).

Handwritten notes in the top left corner, including the word "אודות" (regarding) and other illegible scribbles.

של זיכרון-עקב מכירים היטב את ה' שטרנברג ובטוחים שהוא יכול להביא תועלת רבה לאגודה הזו. והלוואי שירבו כמותו בינינו. אנו התאספנו כאן למען השלום והידידות ואין להביא פירוד ומי שאינו בדעה זו יכול לעזוב את האסיפה הזאת. הנואם נתקבל במחיאות כפיים מצד הנאספים וה' ד. שטרנברג נבחר פה אחד לחבר ההנהלה."

5. דיון בשאלת הימצאות זרים בטנטורה

שאלה זו, אודות הימצאות זרים בטנטורה, שבה והתעוררה משך כול זמן המחקר, הן בבדיקת המסמכים והן תוך כדי הראיונות בע"פ הן עם יהודים והן עם ערבים, ומאחר ועניין זה חזר שוב ושוב והופיע, חשבתי כי ראוי לבדוק עניין זה בנפרד.

ככלל, רווחו שמועות אודות קצינים וחיילים בריטיים, שעברו אל הצד הפלסטיני לקראת הפינוי הבריטי, אך הן התגלו כבלתי אמינות, למעט מקרה אחד, עליו ידוע, של שוטר, או קצין משטרה בריטי זוטר בכפר טירה, ליד חיפה, אשר גם בקשר אליו קיימים ספיקות לגבי חלקו בהתגוננות ובפעילות הכפר טירה. כמו כן קיימים חילוקי דעות בשאלה, האם, לאחר נפילת הכפר טירה, במחצית יולי, 1948, עבר הבריטי הזה לאגוזים, כן או לא.

יש להזכיר, מה שצוין כבר בפרק אודות ידיעות העיתונות, אודות אנגלים ופולנים בין שבויי טנטורה, שהופיעה ב"מעריב" מן ה- 26.5.1948.¹⁰⁰

איש מן המרואיינים לעבודה זו לא הזכיר אף ברמז נוכחות של פולנים ואנגלים, בין מגיני הכפר. חשוב להדגיש פרט זה, מאחר וגם בעדויות המעטות הקיימות בידינו לגבי זרים בטנטורה, כמו בזו של צאלח אבו-משאייחי (אבו-מחמד) למשל, דובר על חיילי "צבא ההצלה", סורים או פלסטינים במקורם, וגם הם לא היו בכפר עפ"י העדות, אך בשום אופן לא אנגלים ולא פולנים.¹⁰¹ בחוברת "חוף דור", בחלק המספר על מבצע "נמל", כותבת המחברת, יהודית איילון:

לאחר כיבוש חיפה נותר לערבים בטיט אחד בלבד, באמצעותו יכלו לקיים קשרים עם החוף בדרך הים - והוא טנטורה. עובדה זאת ובואם של פליטים ומתנדבים מ"צבא ההצלה" שינו את יחסי הכוחות הפנימיים, וידם של הקיצוניים גברה.¹⁰²

⁹⁹ ראה: ספר "זיכרון", עמ' 472.
¹⁰⁰ ראה: "מעריב", 26.5.1948.
¹⁰¹ ראה: אבו-מחמד - ראיין אישי.
¹⁰² ראה: חוף דור, עמ' 25.

אלא שגם בדברים האחרונים שצוטטו (ואשר מקורם, כנראה, מידיעות שרוכזו ע"י הש"י, וגם על אמיתותן מתנהל עדיין ויכוח), אין כדי להסביר ידיעות על פולנים ואנגלים בטנטורה.

נחזור עתה לבדיקת המסמכים, בהם טיפלנו, חלקית, קודם לכן ונבדוק את נושא הזרים בחלק מהם. במסמך של ארכיון צה"ל מיום 2.5.1948, הסעיף המרכזי הוא זה המדבר על "אנשי הכנופיה הזרים". בפרטי הסעיף מזוהר על כ - 60 איש, הגרים במסגד הכפר, על מפקד, שהוא קצין יוגוסלבי, שהגיע לכפר ב - 20.4 ומתגורר בבית אהרונסון (למשפחת אהרונסון מזיכרון-יעקב היה בטנטורה בית, שכנראה עמד ללא שימוש באותה העת), וכי "אנשי הכנופיות הזרים חיים על חשבונם ולונים את מצרכיהם מהנויות הכפר". הערה נוספת מקדיש כותב המסמך לאנשי הכנופיות, בכתבו, כי יש להם חוץ מנשק קל גם מרגמות ומכונות ירייה.¹⁰³

בנקודה זו ראוי להעיר, שמה שזכר במסמך כ"קצין יוגוסלבי" יכול בהחלט להיות אדם שמוצאו בבוסניה שביוגוסלביה, שרוב אוכלוסייה הם מוסלמים, ומשתייך לחמולה ה"בושנאקית" (גלגולה של המילה בוסניה בערבית), שהובאה לאזור בראשית המאה ע"י העות'מאנים משיקולים שלהם, והפכו, עם הזמן למרכיב בעל משקל באוכלוסיית הכפרים ערב אל-ברא וג'יסר א-זרקא.

והנה, במסמך של ארכיון צה"ל, המפורט והארוך מן ה- 10.5.1948, המזכיר גם הוא מספר פעמים את החיילים הזרים מצבא השחרור, אשר "הרימו את רוח ההתבוננות של חלק מתושבי הכפר" וכן כי "מאו בוא הזרים הוחל בביצור הכפר ונחפרו עמדות הגנה על המשלטים סביב הכפר וכיו"ב", וכן גם: "באו לכפר כ - 50 - 60 חייל, אשר עסקו במידה מועטה בשמירת הכפר ובביצורו", ובו זמנית מוקדש סעיף מיוחד ונפרד לנושא ה"זרים" ובו, בניגוד לסעיפים האחרים באותו העמוד עצמו, נאמר כי "כיום, לאחר הסתננות חיילי צבא השחרור מאזור זה לכוון ואדי ערה, אין זרים בכפר".¹⁰⁴

אל מול הסתירה הנראית בעליל בין שני המסמכים ובין סעיפיו השונים של המסמך האחד עצמו, דומה, כי קשה למדי לקבוע באופן ודאי, האם היו או לא היו זרים בטנטורה ביום הקרב, בלילה שבין ה - 22 וה - 23 במאי, 1948. ומאחר והנושא הזה הוא בעל חשיבות מכרעת, לדעת רבים, עד כדי היותו הגורם להגדרת הכפר כעוין, בגין הימצאות הזרים בו, ומכאן גם העילה לתקיפתו, ראוי להזכיר כי כול אנשי טנטורה (להוציא אחד) שהתייחסו בראיונות איתם לנושא זה של הזרים, טענו מפורשות כי לא היו זרים בכפר בעת כיבושו. כנגד האזכור המפורש, ש - 60 הזרים ("אנשי הכנופיות") הנמצאים בכפר גרים במסגד הכפר (על-פי אחת העדויות), קשה לתאר מצב, שבו, לאורך זמן, מתבצעת פעילות כגון זו במסגד היחיד המצוי בכפר ואילו תושבי הכפר, שחלקם פוקד

האנשי הכנופיות הזרים הם מוסלמים ויש להם חוץ מנשק קל גם מרגמות ומכונות ירייה.

¹⁰³ ראה: א"צ 2.5.1948.
¹⁰⁴ ראה: א"צ 10.5.1948.

את המקום 3 ואף 5 פעמים ביום, אינם יודעים על העניין דבר וחצי דבר. מכאן נובע, כי אין מנוס מלהטיל ספק באמינות עדותם של כ- 20 איש מפליטי הכפר, או להטיל ספק באמינות המסמכים המדברים על כך. כך או אחרת: מעניין וחשוב היה לגלות מה ידעו, או מה חשבו הלוחמים, כובשי הכפר, שהם יודעים על זרים בטנטורה.

טוביה הלר, יליד 1928 (בארץ מ- 1936), השתתף במבצע "נמל" כמפקד המחלקה המובילה בפלוגה א', שכבשה את הכפר מצפון אמר:

ידענו שיש בכפר אנשי כנופיות. כול הכפר היו אנשי כנופיות. זה מה שנמסר לנו לפני תחילת הפעולה במסגרת ההכנה לפעולה. כשנכנסנו לכפר התברר שאנשי הכנופיות ברחו קודם לכן מן הכפר, ברגל, כנראה לכיוון מזרח, בשביל שעבר מתחת לרכבת במנהרה... שיטת הקרבות הייתה כזו שלא הייתה לחימה נגד צבא סדיר אלא נגד כנופיות. הביאו במיוחד בן אדם מזיכרון-יעקב, שהכיר את אנשי טנטורה, שיוזמה מי זה המחיתאר, מי הוושבים ומיהם אנשי הכנופיות, הגם שכנראה לא נמצאו עם כיבוש הכפר.¹⁰⁵

יחזקאל בונשטיין, יליד 1937, שהיה ילד בזיכרון-יעקב בעת הקרב וכמובן, לא היה בטנטורה בעת כיבוש הכפר, שמע בביתו הרבה על מה שהתרחש בטנטורה, שחלק מאדמתה היה, משך שנים, רכוש המשפחה, אמר: "היו כוחות זרים בכפר. עראקיים וחלק מן הצעירים שסירבו להיכנע. אמרו שיש חיילים עראקיים"¹⁰⁶

מספר, בעניין הזרים אבו-מחמד:

היו אז בכפר כ- 40 או 50 חיילים סורים, שנמצאו בכפר כמעט שנה. בתחילה הם היו כ- 25 ואח"כ הגיעו מספרים ל- 50 בערך. הם הדריכו את אנשי הכפר בגשק ובשיטות מגננה ולוחמה במקום על שפת הים שנקרא כראכון¹⁰⁷

בהקשר לדיון אודות הזרים בטנטורה, כן או לא, ראויה לתשומת לב פסקה, מתוך "דו"ח על הנעשה בחיפה ביום חמישי 11.3.1948", המופנה ל"טטא", מאת "חירס": "לכפרים טנטורה, טירה ואם אל-זינאת הגיעו כמויות של נשק ותלבושת בשביל המתנדבים מבני הארץ שיגויסו בימים הקרובים"¹⁰⁸ פסקה זו, אם ניתן לסמוך על תוכנה, יש בה, מצד אחד, כדי לאמת, במידה מסוימת את דברי אבו-מחמד,

¹⁰⁵ ראה: ראיון אישי של המחבר עם טוביה הלר, מיום 10.4.1997. (להלן: טוביה הלר - ראיון אישי).
¹⁰⁶ ראה: ראיון אישי של המחבר עם יחזקאל בונשטיין, מיום 29.5.1997. (להלן: יחזקאל בונשטיין - ראיון אישי).
¹⁰⁷ ראה: אבו-משאית - ראיון אישי.
¹⁰⁸ ראה: א"צ, תיק 23, משלוח 5942/49.

בעצם העובדה שהיו בכפר חיילים זרים, לא מקומיים, ומצד שני יש בה גם כדי לסתור את דבריו, שכן, הוא דיבר בעדותו על חיילים מסוריה, שבאו והלכו ולא על חיילים מבני הארץ. אפשרות כלשהי ליישב את הסתירה המוצגת בזה היא בכך, שאחר ככלות הכול, יתכן בהחלט, שלפחות חלקם של חיילי "צבא ההצלה" שבאו, בסופו של דבר מסוריה הם פלסטינים, בני הארץ, שיצאו במועד מוקדם כלשהו, לקטנה שבסוריה, לעבור אימונים ולחזור לארץ כלוחמים.

עד חשוב לענייני טנטורה בעבודה זו, עבד אל-רזאק יחיא (אבו-אנט), שכבר הוזכר בפרק קודם, הוא, מבחינה זו, דוגמה טובה לבן טנטורה, שהלך במסלול זה עצמו, אם כי מתוך עדותו למדים אנו כי הוא עצמו לא חזר שוב לארץ כלוחם ב"צבא ההגנה" אליו התגייס. דברי אבו-מחמד בעניין הזרים מונאימים בהחלט למידע שבמסמכים שבידינו, באשר לתרומת הזרים בהגנת הכפר, שכן, במסמך "פרטים על הכפר טנטורה" מוזכר המספר של 60 זרים. מתעוררת השאלה, האם לא היה זה צאלח אבו-משאייח' (אבו מחמד) בכבודו ובעצמו, אשר העיד בפני המחבר על דבר היותו משותף פעולה עם כוחות הביטחון מאז 1947, שהעביר את המידע אודות הכפר אל גורמי הצבא, ואם כן – אזי עומדות בפנינו, אלו מול אלו, עדותו של אבו-משאייח' מול עדויותיהם של כול יתר אנשי טנטורה. במקרה כזה, נמצא לנו פתרון לשאלת מקור המידע של המסמכים, אך אין בידינו תשובה חד-משמעית לשאלה מהי האמת בסוגיה זו. בראיון נוסף שקיים המחבר עם אבו-מחמד, הוא בהחלט הסכים לאפשרות שהוא הוא, אשר שימש מקור לידיעות שהיו בידי המודיעין הצבאי על טנטורה, אך אבו-משאייח' לא יכול היה לערוב לכך שהיה יחיד מסוגו, וכפי שהעיד בעצמו על העניין אנשי המודיעין עבדו תמיד באופן מאד ממודר והוא לא הכיר עוד אנשים בתפקיד דומה או אנשי קשר אחרים. באשר לחלקם של הזרים בליל הקרב על טנטורה – עפ"י אבו-משאייח':

כול הזרים הספיקו, כנראה, לברוח בתחילת הלילה, על גבי הילקש [ספינת מוטור מהירה, הנמצאת בשימוש המשטרה בדרך כלל] שלהם, לכיוון חיפה והצפון, מבלי להשתתף כולל בקרב.¹⁰⁹

קשה, כמובן, לשפוט, כיום, 54 שנים לאחר התרחשות האירועים, בצד מי האמת, וגם אין בכוננתנו לעשות כן, אם כי נעשה הכול, כדי להרחיב ככול שניתן את מסכת העדויות מכיוונים ומפי אנשים שונים, בעיקר, בנושאים בהם הגרסאות הן שונות, או אף מנוגדות. רזק עשמאוי (אבו-סעיד) הוא יליד טנטורה, יליד 1935, העיד כי בית משפחתו עמד בקרבת מקום למסגד וכנער

¹⁰⁹ ראה: אבו-משאייח' – ראיון אישי.

פעיל, שהסתובב בכול פינות הכפר, העיד על עצמו שהכיר וידע על כול המתרחש בכפר. בבירור נוסף שערך עמו המחבר, בעניין חלקם של הזרים במלחמה בטנטורה התייחס אבו-טעיד לאפשרות של הימצאות זרים בכפר בשלב האחרון שלקראת הקרב בו נפלה טנטורה:

זהו קשקוש מוחלט. שום זר לא היה בכפר, ובטח שלא במסגד. אין ספק שאם היו הייתי רואה אותם ויודע עליהם, שכן, גרתי מטרים אחדים מן המסגד וכול היום הסתובבתי לידו.¹¹⁰

בבירור משלים אצל אבו-מחמד, הוא טען, בניגוד לנאמר במסמך מן ה- 2.5.1948:

הזרים לא גרו במסגד. מי שאומר כזה דבר - לא מבין כלום. הזרים גרו בבית הגדול של משפחת יחיא (משפחה גדולה מאד, הגדולה ביותר בטנטורה), על שפת הים... ואי אפשר להגיד שלא ראו אותם, כי הם הסתובבו במדים, עם סימני זררות, חלקם קצינים וחלקם סמלים, ישבו בבתי הקפה ולא הותנבאו מפני אף אחד. לא כול הזמן נמצאו הזרים בכפר. הם באו והלכו, ובבואם היו מביאים איתם נשק, תחמושת ושאר ציוד חיוני... בליל ההתקפה על טנטורה לא ראיתי אותם בכלל... יתכן שהסתלקו רק עם תחילת הקרב, כשהבחינו שהכפר מוקף משלושת עבריו היבשתיים, ויתכן שעד קודם לכן, אף מבלי לדעת על מועד ההתקפה המדויק... כך או אחרת - לא ראיתי איש מהם בליל הקרב, כול הלילה הזה, כאשר נוכחותם יכולה הייתה להיות משמעותית ביותר, אף קריטית.¹¹¹

לנושא הזרים התייחס גם פאוזי מחמוד אחמד טנג'י (אבו-ח'אלד), שאמר: "לא היו בכלל היילים זרים בטנטורה! שמענו על כך שמועות אח"כ, אבל אין אמת בדבר. לא היו."¹¹² בהקשר עם אמירתו האחרונה של אבו-ח'אלד, שלא היו כלל זרים בטנטורה, ראוי לדעת, כי ספר "אלכסנדרוני", המביא את סיפור הקרב, מזכיר משהו בעניין זה:

אחרי כיבוש בית החרושת לזכוכית נסו הערבים דרומה, לעבר בית הקברות הערבי, ושם השיגה אותם אש הפלוגה. גוויות האויב הראשונות נמצאו בבית הקברות, כמה מהן חבושות כאפיות אדומות וחגורות אשפות כזורים, כדרך אנשי הכנפיות.¹¹³

האם מכאן עלינו להקיש בוודאות כי אכן, היו זרים בכפר? אין לדעת.

ישנם מסמכים וישנם
בכלל מסמכים שונים
אשר לא נכללו בהקשר
הזה. ישנם מסמכים
המביאים ראיות
לכך שהזרים לא היו
בטנטורה.

¹¹⁰ ראה: אבו-טעיד - ראיון אישי.
¹¹¹ ראה: אבו-משאית - ראיון אישי.
¹¹² ראה: ראיון אישי של פאוזי מחמוד אחמד טנג'י (אבו-ח'אלד) עם המחבר ב- 9.5.1997. (להלן: אבו-ח'אלד - ראיון אישי).
¹¹³ ראה: "אלכסנדרוני" - 1992, עמ' 135.

6. מישיבת התכנון בנתניה ועד קבורת ההרוגים

מה ניתן להבין מן המסמכים העוסקים בניסיונות להכניע את הכפר טנטורה ללא קרב? האם יתכן שרק תקלה ושיבוש בתכנית הפעולה גרמו להתפרצות הקרב שהתפתח? תשובה מסוימת לשאלות אלו ניתן למצוא בסיכום של ישיבה משותפת של קציני מודיעין ומומחים לענייני הערבים, ביניהם נזכר גם שמו של עזרא דנין, שפעלו באזור השרון. ישיבה זו, שהתקיימה בנתניה, ב-9.5.1948, כדי לקבוע מדיניות לגבי שארית התושבים הערבים בשרון, נסתיימה בהמלצה של משותתפיה בפני הדרג הצבאי-מדיני (דהיינו: מפקדת ה"הגנה"), "להרחיק או להכניע" את תושבי כפר-טבא הערבית, אל-טירה, קקון, קלנסואה וטנטורה וכן לגרש את תושבי הכפר פגיה שבמבואות פתח-תקוה.¹¹⁴ אכן, המלצה מסוג זה, שנוסחה, כנראה, במכוון, באופן דו-משמעי מובהק, ולא כפקודה מובהקת, השאירה את ההחלטה בידי הדרג הצבאי המקומי, במקרה הנידון מטה חטיבת "אלכסנדרוני", שמקום מושבו היה בנתניה, במחנה "דורה".¹¹⁵ ברם, בפועל, השתמע מן ההנחיה הזו שאמנם, ההחלטה הסופית באשר לדרך ה"הכנעה" או ה"הרחקה" של התושבים מן הכפרים האמורים אמורה הייתה ליפול אך ורק בשטח עצמו, בעת הקרב, ברמת מפקדי גדודים ואף פלוגות, ומסתבר שכך, אמנם, קרה, לפחות במקרה שבדינונו, בטנטורה.¹¹⁶

החלטות
מפקד
החטיבה
ב-9.5.1948
בנתניה

על חוסר העקביות ואולי אף חוסר המדיניות המובהקות בשאלה היסודית כול כך של מה לעשות בתושבי הכפרים המנוצחים, כיצד לנהוג בהם יעיד הסיפור הבא: עזרא דנין, בספרו האוטוביוגרפי "ציוני ללא תנאי" מספר, כי בראשית אפריל 1948 הוטל על גד מכנס, יהושע (גיוש) פלמון ועליו (שני האחרונים - מבכירי אנשי הש"י), לעבור בכפרים הערביים שבשפלת החוף כדי לנסות לשכנע את תושביהם שלא לנטוש. את ההוראה הביא גד מכנס מפי הרמ"א - ראש המטה הארצי של ה"הגנה" - ישראל גלילי. ובהמשך מספר דנין כי המשימה הזו בוצעה וכי במהלכה הפעילו גם את מחיתאר חדרה, אהרון פרנק, ואת אנשי זיכרון-יעקב ועתלית. לאחר השלמת הפעולה מסרו עליה

¹¹⁴ ראה: ארכיון דוד בן גוריון. סיכום פגישת היעצים לענייני ערבים בנתניה, 9.5.1948.
¹¹⁵ שמו של המותג, בו ישבה מפקדת "אלכסנדרוני" בא לו משמה של דורה, רעית מפקד חטיבת "אלכסנדרוני" הראשון, דן אבן.
¹¹⁶ על הפרשה של ישיבת המומחים ל"עניינם ערבים" השלכותיה ראה גם: מריס, ע"פ 166 - 167.

דו"ח מפורט בישיבה שהתקיימה בחיפה ב- 23 באפריל, בנוכחות בן גוריון, שהקשיב אך לא הגיב, לחיוב או לשלילה.¹¹⁷

והנה, באותו פרק ובאותו עניין, ובהקשר לאותו מפגש עם בן גוריון בחיפה, כותב דנין:

אחר-כך, בעמדנו על גוזזטרת המלון, ראינו שיירות של ערבים נוהרים בכיוון הנמל. אבא חושי ואנשי פרסמו והפיצו באותו זמן כרוז שקרא לערביי חיפה להישאר, ואילו בן- גוריון פנה אז אל כול הנוכחים ואמר: "כמה עד נשארו! אם הם רוצים ללכת - מדוע אתם מעכבים בעד! הניחו להם ללכת!"

וכאן מביא דנין מעין "וידווי" אישי קטן וגם גילוי, המבטס את ההנחה, בדבר המדיניות כלפי תושבי הכפרים המנוצחים:

זו הייתה הפעם הראשונה ששמעתי מפרשות מפי מנהיג הישוב, שאם הערבים אכן רוצים ללכת- יש לאפשר להם זאת- בניגוד למה ששמענו עד אז מפי גד מכנס בשם הרמ"א ישראל גלילי.¹¹⁸

בעניין הרחקת הערבים ממשיך דנין באותו קטע ומתייחס גם לכפרי "המשולש הקטן", אם כי לא בשמותיהם, בספרו שאירע, שדווקא מפאת החולשה הכוללת של היהודים נתבצעה הרחקת ערבים מכפריהם. כך היה, למשל, בכפרים שלמרגלות הכרמל, היושבים על הכביש וזל אביב - חיפה. מספר האנשים היה מצומצם, כמות הנשק - זעומה, וכאשר מכול הכפרים הללו צלפו על מכוניות היהודים שנעו בדרך, הם ניצבו בפני ברירה: להפסיק את התנועה או לסלק את הצולפים, ברגע שכוחות יהודים נכנסו לכפרים, קמה בהלה עצומה, שהתפתחה למנוסה כללית.¹¹⁹

מתוך מברקים אחדים, השמורים בארכיון צה"ל מיום 23.5.1948 ומיום 24.5.1948, אשר נשלחו ע"י "אלכס" לדין בהפרשי זמן שונים, לא ניתן היה להסיק שום מסקנות יוצאות דופן לגבי ההתרחשויות בטנטורה.¹²⁰

¹¹⁷ ראה: דנין, חלק א', עמ' 217. גד מכנס (1893 - 1954) - פרדסן, מראשי המנדורות "בני בנימין". יליד פתח-תקוה. עסקן ופעיל בהגנתה. יחד עם עובד בן-עמ"י וברוך רם יסד את החברה החקלאית "הבוסע", שהקימה את העיר נתניה, כמושבה של פרדסנים. חבר הנהלת התאחדות האיכרים, עסק ברכישת קרקעות, בהתיישבות ובשיחוק הדרים. ראה: לכסיקון האישים, עמ' 317.

¹¹⁸ ראה: דנין, עמ' 218.

¹¹⁹ ראה: שם.

¹²⁰ המברקים המובאים להלן הם, כמובן, מתוך החומר הארכיוני המועמד לרשות הציבור. אין כול ודאות ולא יכולה להיות בשלב זה, שזהו כול החומר העובד לעניינם, וכבר למדנו לדעת שלעתים, מסמך אחד, פיסת נייר קטנה, עשויים לשנות את הפרשנות.

המברק הראשון, שודר ביום 23.5.1948, בשעה 13.00: "הפעולה עברה בהצלחה. לקחנו מאות שבויים ושלל ידוע. יש לנו אבידות ידועות". במברק זה לא כתוב מפורשות שהמדובר בטנטורה, אך כתוב "חזית המזרח" וכן שהמברק הוא מ"אלכסי", כך שלא נותר מקום רב לספק. ועל אותו הדף, בהפרש של 3 הודעות, שודר בשעה 13.15, אך נתקבל רק 3 שעות מאוחר יותר: "אחרי התנגדות עזה נכבשה טנטורה. סבלנו אבידות. פרטים נוספים יבואו."¹²¹

ברוח הנוסח של המברקים הללו וככול הנראה בהסתמך עליהם כתב בן-גוריון ביומנו ב-24.5.1948 את המלים הבאות: "פעולת אלכסנדרוני בטנטורה (דור) הצליחה (הכפר נכבש). לקחו שבויים ונשק."¹²² ובהמשך לזה, באותו התיק, בדף 65 (בראשו המספר 57), מברק נוסף, ששודר בשעה 18.52, התקבל ב-22.10, בזו הלשון:

טנטורה נכבשה אחרי התנגדות עזה. סבלנו קרבנות. פרטים נוספים יבואו. ארבעה ילדים שנשבו ע"י הלגיון שוחררו תמורת שני שבויים ערבים. אחד הילדים מת מפצעיו.¹²³

מברק זה מעורר שאלות אחדות:

1. מיהם הילדים שנשבו ע"י הלגיון והיכן.
2. איך והיכן נוצר הקשר בין "אלכסנדרוני" לבין הלגיון, האם היה זה דבר מקובל או חד-פעמי.
3. עפ"י איזה מפתח הוחלפו השבויים, כשבתמורה לשני השבויים הבוגרים מוחלפים ארבעה ילדים, שהרי ממברק קודם ידוע כי בעקבות כיבוש טנטורה היו בידי "אלכסנדרוני" מאות שבויים ואם כבר הוחלפו שבויים עם הלגיון, מדוע במספרים כה קטנים. כאשר הוצגו השאלות הללו בפני מפקד הפעולה, בןץ פרידן, מפקד גדוד 33 של חטיבת "אלכסנדרוני", הייתה תשובתו, כי לאחר 49 שנים אף לא זכר לומר במה המדובר.¹²⁴

בא מברק זה מופיעים פרטים נוספים על אודות הילדים שנשבו ע"י הלגיון שוחררו תמורת שני שבויים ערבים. אחד הילדים מת מפצעיו.

מברק זה מעורר שאלות אחדות:

1. מיהם הילדים שנשבו ע"י הלגיון והיכן.
2. איך והיכן נוצר הקשר בין "אלכסנדרוני" לבין הלגיון, האם היה זה דבר מקובל או חד-פעמי.
3. עפ"י איזה מפתח הוחלפו השבויים, כשבתמורה לשני השבויים הבוגרים מוחלפים ארבעה ילדים, שהרי ממברק קודם ידוע כי בעקבות כיבוש טנטורה היו בידי "אלכסנדרוני" מאות שבויים ואם כבר הוחלפו שבויים עם הלגיון, מדוע במספרים כה קטנים. כאשר הוצגו השאלות הללו בפני מפקד הפעולה, בןץ פרידן, מפקד גדוד 33 של חטיבת "אלכסנדרוני", הייתה תשובתו, כי לאחר 49 שנים אף לא זכר לומר במה המדובר.

¹²¹ שני המברקים האלו לקוחים מתוך: א"צ, תיק 1175, משלוח 922/1975, הוא תיק "הגם הגדול" - מברקים נכבשים (אגף מבצעים) מסכ"ל - דף 63. בראש הגיליון מופיע, משום מה, המספר 55.

¹²² ראה: יומן המלחמה, כרך ב', עמ' 453.
¹²³ ראה: א"צ, תיק 1033, משלוח 922/175. בתיק זה מצויים בכתב יד כמה וכמה מסמכים, המשכתבים שיחות טלפוניות, וחלקם מופיעים במקומות נוספים:

- א. מ"אלכסנדרוני" לדין אגם ו"כרמלי": "החל מחצות יום השבת ה-22 לחודש, יש להפנות את התבונה היפה-תל אביב...דרך ואדי מילק היות ותוצאה מהפעולה שלנו יתכן הצברים על הכביש הראשי עלולים לפעול כנגד התחבירה שלנו למזרח הים".
- ב. מ"אלכסנדרוני" לדין ("כרמלי"): "אחרי התנגדות עזה נכבשה. סבלנו אבידות. פרטים נוספים יבואו".
- ג. אלכס: "הפעולה עברה בהצלחה לקחנו מאות שבויים ושלל ידוע יש לנו אבידות ידועות" הזמן 23.5 13.00
- ד. מ"אלכסנדרוני" ל"כנסת" דין: טנטורה נכבשה אחרי התנגדות עזה סבלנו קרבנות פרטים נוספים יבואו. ארבע ילדים שנשבו ע"י הלגיון שוחררו תמורת שני שבויים ערבים אחד הילדים מת מפצעיו".
- ה. מ"אלכסנדרוני" לאגם: "פעולת הנמל הייתה x בטנטורה".

דומה, כי על אף החיבור במברק בין חילופי השבויים לכיבוש טנטורה, אין קשר ענייני בין שני האירועים הללו, שהתרחשו בזירות שונות. על חילופי השבויים הללו מצאנו ידיעה של עיתון "דבר" מיום 24.5.1948, המדווחת על האירוע, שהתרחש, במקביל לכיבוש טנטורה, בתיווך "הצלב האדום" באזור שבין כפר סבא וקלקיליה.¹²⁵

בני מוריס, המתאר בהרחבה יחסית את הקרב האחרון של טנטורה, בלילה שבין ה- 22 וה- 23 במאי 1948, שואב, כנראה, את מרבית ידיעותיו, במקרה זה, מתוך סיפרם של גרשון ריבלין וצבי סיני "חטיבת יאלכסנדרוני" במלחמת הקוממיות" ומרישומים צבאיים רשמיים שנפתחו בפניו.¹²⁶

מברק אחר ששודר לאג"מ במטכ"ל, ככול הנראה למחרת היום, בשעה 16.00 אחה"צ, התקבל שם רק בשעה 06.00 בבוקר שלמחרתו, מאותו התיק ומאותו הדף והוא מדווח על חלקה של מחלקת חי"מ מן הגדוד הנייד של חטיבת "כרמלי" בפעולה נגד טנטורה. המברק מ"כרמלי" הודיע, שמחלקת הגדוד הנייד, שיצאה למנוע הבאת עזרה ותגבורת לטנטורה מגיבע או עין עיזאל, הותקפה, אוגפה והוכרחה לסגת עם כמה פצועים ונעדר אחד.¹²⁷

על פעולה זו של המחלקה מ"כרמלי" קיים מסמך נוסף. זהו דו"ח שנקרא "החסימה בקרב על טנטורה", ובו, אכן, תיאור מפורט על השתלשלות האירועים באותו לילה, של ה- 22.5.1948. מדיווחו של מפקד המחלקה, אמנון לין, המוזכר בדו"ח כ"המ"מ א.ל." עולה, כי בעוד שהפעולה הראשית, זו של "אלכסנדרוני" בכיבוש טנטורה, הצליחה, הרי שהחסימה מצפון, אשר נועדה למנוע מעבר כוחות ערבים מכיוון עין-עיזאל וגיבע, נתקלה בקשיים, כתוצאה מהתארגנות של הרגע האחרון, מחסור בכלי נשק תקינים (וזמנים): ברגעים הקריטיים ביותר הנשק הכבד ביותר שהיה ברשותם - שני מקלעי ברן - לא פעלו כמעט למן הרגע הראשון, בגין סתימות של בוז ולכלוך), במכשירי קשר תקינים, מיומנות של החיילים, משמעת עצמית לקויה וחוסר דבקות מטפקת במטרה. העובדה היא שברגע מסוים, כאשר נתקלה המחלקה בכוח אויב בסדר גודל דומה לשלה, התקשתה לתפקד ולהדוף את המתקפה הערבית.¹²⁸

בשיחה לשחזור הפרשה חזר מפקד המחלקה, אמנון לין, באוזני המחבר אודות אותו הקונפליקט שניצב בפניו בשלב הקריטי של המשימה: נסיגה וחזרה בשלוט עם אור הבוקר, בהתאם לפקודה

¹²⁴ ראה: ראיין אישי של המחבר עם בני פריז, ב- 23.3.1997 וכן 8.8.1997. (להלן: פריז - ראיין אישי).

¹²⁵ ראה: "דבר", 24.5.1948.

¹²⁶ ראה: מוריס, ע"ע 166 - 168.

¹²⁷ ראה: א"צ, דף 65, תיק 1175, משלוח 922/1975.

¹²⁸ ראה: את"ה, תיק 23, הסיבה 100.

שבידו, או מניעה, בכול מחיר, של אפשרות מערבי גיבע ועין עיזאל לחבור אל מגיני טנטורה בשלב כולשהו: לדבריו, היתרון הגדול של כוח האויב שמולו היה בכך שלהם היו שלוש או ארבע מכוונות ירייה מסוג "הוציקס", שירו בהם ממרחק רב, ירי יעיל וקטלני ביותר, ולכן לא היה לאנשיו כול סיכוי לגבור על תוקפיהם הערבים. עפ"י לין יתכן מאד שתפקידה של מחלקתו במניעת אפשרות החבירה בין כפרי הערבים היה יותר מכריע מכפי שדובר עד היום (אולי לא לגבי תוצאתו הסופית של הקרב אלא בעיקר בחסכון ניכר בחיי אדם), וזאת, בין היתר, בגין יחסי האיבה והקנאה וחוסר הפרגון ההדדי שבין חטיבות הצבא השונות.¹²⁹

Handwritten notes in the left margin, including the number '14' and some illegible text.

בידינו גם מסמך קצת יותר מפורט, שכותרתו "סקירה מקוצרת על פעולת טנטורה", בה מוסר קצין המודיעין החטיבתי, אדם בשם אברהם, את "תכנית הפעולה":
"דרג א' תפיסת הבורג' ובית הספר.

Handwritten notes in the left margin, including the number '15' and some illegible text.

דרג ב' חדירה מדרום של פלוגה אחת [יתכן שהכוונה היא לפלוגה ג'] לאחר הכרזה [מלה לא ברורה - כתם על המסמך] ברמקול שהכפר "יכנע".¹³⁰ לעומת המופיע במסמך זה, יש לציין, שבתכנית המבצע המפורטת של "המפקד"¹³¹ לא מוזכרת כול אפשרות של שימוש ברמקול וגם בהמשך המסמך לא מוזכר, בפועל, שלב כזה, כפי שכנראה, כול התכנון בעניין פלוגה ג' השתבש ולא יצא אל הפועל.

לאחר מכן מתאר המסמך את העובדה שבשעה 03.20 לפנות בוקר גילה האויב את הכוחות שהחלו בתפיסת המשלט שעל הבורג' וכי בעזרת חיפוי של מכוונות ירייה נכבש הבית ופלוגה אחת התבססה בו. לאחר מכן יש תיאור על אש שנפתחה על הבורג', תיאור ההתרחשויות בצד מזרח, בחזית פלוגה ב', ועל כיבוש המקום בכולל. לקראת סופו של המסמך מציין קצין המודיעין אברהם, כי לאויב נגרמו 20 אבידות לערך ומלבד שלל הנשק מציין הכותב כי היו כ- 300 שבויים גברים וכ- 200 נשים וילדים, וכי הקרב נגמר בשעה 08.00.¹³²

Handwritten notes in the left margin, including the number '16' and some illegible text.

בספר של החטיבה מופיע תיאור של המג"ד פרידן על דרך ההשתלטות על הכפר, מהירות הכניעה של התושבים ומספרי השבויים:

על מהירות נפילת השבויים תעיד העובדה הבאה, מספר המג"ד. ינקראתי לאלחוט ע"י מ"פ א' שחודיעני: "בנך, אנו אוספים שבויים." "כמה?" שאלתי. "לקחנו למעלה מ- 50; רגע, רגע - 100; לא

¹²⁹ ראה: ראיון אישי של אמנון לין עם המחבר ב- 3.7.1997.
¹³⁰ ראה: א"צ, תיק 949, משלוח 922/75.
¹³¹ ראה: א"צ, תיק 13, משלוח 6647/49.
¹³² ראה: א"צ, תיק 949, משלוח 922/75.

200; לא, המתן - כבר 300 שבועים... לא, בנך, שלח תגבורת, אני חושש מן המספר הרב של השבועיים! הוריתי לו להציב כמה חוליות מקלע על הבתים מסביב ולהרחיק את אנשיו מהשבועיים, לבל ינסו אלה "להתלבש" עליהם. בסיכומו של הקרב בטנטורה נלקחו על ידנו כ- 500 שבועיים.¹³³

לעומת המסמך שהוזכר לאחרונה מאת קצין המודיעין אברהם, נמצא מסמך מן ה- 29.5.1948, כתוב בכתב יד, מאת מפקד נפת נפתלי, אל מישהו המסומן בספרה I (מספר 1 בשיטת הכתיבה הרומית), תחת התאריך נכתב "ערבים" ונאמר בו כדלקמן:

- א. טפל שיקברו גופות הערבים אשר בטנטורה ותמנע מגפה.
- ב. לא יתכן שלא תקיים מה שמטילים עליך הפעם הכוונה לתכנון טנטורה. היית צריך להספיק מלא.

החתימה על המסמך הזה - איננה ברורה.¹³⁴
למכתב זה נשלחה תשובה ב- 31.5.1948, במכתב שנכתב בזיכרון-יעקב, אל מפקד הנפה מאת מפקד חבל מס. 1. במכתב זה, מתוך תיק/א/18 נאמר:

בתשובה למכתבך בנוגע לקבורת הערבים בטנטורה, עלי לציין שאת כול ההרוגים שהיו בטנטורה קברנו, אך לצערי מתים שם יום פרות וסוסים כך שעל זה אי אפשר להתגבר משום שמחסור באנשים ישנו ואי אפשר לקברם. מחר אשלח ערבים מפירדיס לקבור את הבהמות.¹³⁵

על מכתב זה, ניתן לומר, כי בדרך כלל, לאחר כיבוש כפר, היו מוצאים ממנו, מיידית, כול בעלי החיים שבו, כשבראש וראשונה - הפרות והסוסים, הן עיני הצבא והן עיני האזרחים, כך שקשה לקבל, כפשוטם, את דברי המכתב האמור. אמירתו זו, של מפקד חבל מס. 1, על כך ש"יום מתים שם פרות וסוסים" עומדת בסתירה גם למה שאמר בעדותו מרדכי סוקולר שנשאל בראיון עמו:

"בהמות בטוח הצבא לקחו" ועל כך ענה סוקולב: "יכול הבהמות!"¹³⁶
ניתן, כמובן, להתייחס להתכתבות זו כאל חליפת מכתבים רגילה ושגרתית, אך אי אפשר שלא לתמוה, איך קרה, שאל מקום, בו נהרגו, עפ"י קצין המודיעין החטיבתי כ- 20 תושבים מקומיים בלבד, מגיע, ששה ימים לאחר הכיבוש, מכתב מאת מפקד הנפה, מן ה- 29.5.1948, הגוער

49
48
47
46
45
44
43
42
41
40
39
38
37
36
35
34
33
32
31
30
29
28
27
26
25
24
23
22
21
20
19
18
17
16
15
14
13
12
11
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1

¹³³ ראה: "אלכסנדרוני" - 1992, עמ. 135.
¹³⁴ ראה: א"צ, תיק 46, משלוח 4663/49.
¹³⁵ ראה: א"צ, תיק 46, משלוח 4663/49.
¹³⁶ ראה: סוקולר - ראיון אישי, ב- 16.3.1997.

במפקד החבל על סכנת מגפה, בגין אי קבורת גופות הערבים. קשה לשער משהו בוודאות בנושא זה, כמובן, אך מתעוררת מחשבה, שמא המדובר במספר גדול יותר של גופות ערבים לקבורה מ-20, אותם לא הספיקו לקבור במשך שישה ימים, לאחר גמר כיבוש הכפר.

אם - (מס' 4663/49) - כפי הנראה

מכתב נוסף ששלח מפקד חבל מס. 1, ב-1.6.1948, אל מפקד הנפה, עוסק בטנטורה ובו מבקש הכותב, בארבעה סעיפים שונים, ריסוס של טנטורה, חיטוי מחמת הפגרים שהיו בשטח ומשלוח של מומחה לטפל בבעיה, בקשה לבדיקת המים במקום וקביעת טיבם, מאחר וקרו מקרי מחלות קיבה, שליחת רופא להזריק לחיילים כנגד טיפוס וטיפול בנושא המטבח. *על שאלה*

המכתב הזה, מתוך תיק/א/4, נושא גם הוא סיווג "ערבים", מחזק גם הוא התרשמות שיתכן מאד שלא מדובר פה רק על 20 גופות של ערבים כי אם מספר גדול יותר, אותו לא סיימו לקבור לאחר 6 ימים.¹³⁷

בנוסף לכך, יש לציין שקיימים כמה וכמה מכתבים, מברקים ותזכירים, בנושא שוד וביזה בטנטורה, בעקבות כיבוש הכפר, שהיה, כזכור, עשיר במיוחד, והעסיק לא מעט את המשטרה הצבאית, מוסדות השיפוט הצבאי, וכנראה גם את הרשויות האזרחיות, עד כי ב-4.11.1948, נשלח ממחלקת חקירות (מצ"ח) של יחידת המשטרה הצבאית של מטה חזית ב' מכתב בצורת דו"ח, המדווח, בין היתר, כי:

על שאלה
המכתב הזה
מתוך תיק/א/4
נושא גם הוא
סיווג "ערבים"
מחזק גם הוא
התרשמות שיתכן
מאד שלא מדובר
פה רק על 20
גופות של ערבים
כי אם מספר
גדול יותר,
אותו לא סיימו
לקבור לאחר
6 ימים.

2. התברר לי כי למג"ד 131, יצחק שמי, ידוע על העניין והנייל מסר כי המתלונן נגש בזמנו עם התובע הראשי גורלי. עד כמה שידוע למג"ד הנייל שלא טיפל בדברי הרי התובע הראשי נתן הוראה להפסיק כול חקירה כדי להימנע מסיבוכים גדולים.
3. יש להשיג את תשובתו הסופית של התובע הראשי כיון שהגיע [ו] תלונות נוספות בקשר עם התנק הנייל.¹³⁸

בנוסף לאלו - בידינו מסמך בצורת מכתב מלשכת הרמטכ"ל, מן ה-1.6.1948, הנושא אותיות תיוק 62/14/1, מופנה ל"אלכסנדרוני", בעניין טנטורה, בו הוחתום על המכתב, "בועז", הלא הוא האלוף צבי איילון, ממלא מקום הרמטכ"ל אומר את הדברים הבאים:

¹³⁷ ראה: א"צ תיק 46, משלוח 4663/49.
¹³⁸ ראה: א"צ תיק 6521, משלוח 6221/49. בחיק ובמשלוח אלו, קיימים שד כמה וכמה מסמכים העוסקים בענייני שד וביזה בטנטורה, לאחר כיבוש הכפר, וכן גם בתיק 57, משלוח 4663/49.

נמסר לי ע"י המחלקה לעניינים ערביים כי חיילינו אשר נכנסו לטנטורה בצעו מעשי חבלה רבים אחר
[ההדגשה - במקור] הכיבוש וללא צורך.

נא להודיעני באיזו מידה נכונים הדברים שנמסרו לי ומה נעשה על דרך למנוע מעשים כאלה בעתיד¹³⁹

למכתבו האחרון של הרמטכ"ל מצויה בידינו התשובה הבאה, חתומה בידי המפקד, ש. וילניץ:

נוק מסוים נגרם ע"י אנשינו מיד לאחר כניסתם למקום. דבר זה קרה בעיקר ע"י "התלהבות הניצחון"
והוראות מפורשות נתנו האוסרות את הישנות מקרים אלה.¹⁴⁰

מכתב נוסף באותם ימים, מן ה- 9.6.1948, שנשלח מטנטורה אל מפקד החבל, נוסח כדלקמן:

"בדקתי אתמול את קבר אחים בבית הקברות טנטורה. מצאתי הכול בסדר."¹⁴¹

גם מכתב זה, כמו אחדים מקודמיו, אינו אומר דברים מפורשים ובכול זאת, כשמדובר בכ- 20
חללים מקומיים בטנטורה, על פי דיווחו של קצין המודיעין אברהם, או מה שמסרו בראיונות
עמם טוביה הלר ובנץ פרידן, מכתב כזה, המדבר על בדיקת קבר האחים כ- 16 יום לאחר מכן,
מעורר תמיהה ותהיה: האם כול פרשת הגופות וקבורתן בטנטורה אינה מעוררת מחשבה, שמא,
בקבר האחים הזה קבורים יותר מאשר אותם ה- 20 שזכרו באחד המכתבים! כנראה - לא בלתי
אפשרי הוא הדבר!

תשובה און - אלמק 75 מספר 75 יולי 1948

בשני מסמכים שונים, המביאים מידע, הלקוח מאת ערבים, מדובר על אישה מטנטורה, שהעידה
על אוניס, שוד, גניבה והצתה. פעם אחת מופיע מידע זה במסמך הנקרא "הנדון: פגישה עם החרב
ביום 19.6.1948", ובו נאמר: "אישה ערבית שברחה מטנטורה מספרת שהיהודים אנסו נשים נוסף למעשי
השוד, גניבה והצתה."¹⁴²

במסמך אחר, שכותרתו "א"י בשהודים ערביים, 22.6.1948-21", נכתב:

ערבית שברחה מטנטורה (דרומית לחיפה, על חוף הים). יודעת לספר שהיהודים אונסים נשים ערביות,
ומחריבים את המקום"¹⁴³

*היא יצרה (ל) כ"פ ע"פ
שקוב ה"א"י!*

¹³⁹ ראה: א"צ, תיק 35, משלוח 2687/49.
בידינו גם מסמך נוסף, באותו הטקסט בדיוק, אלא שהוא חתום ע"י הרמטכ"ל, ללא תוספת חתימת היד "בתנ", והוא נמצא
במקום אחר: א"צ, תיק 143, משלוח 481/49.
¹⁴⁰ ראה: א"צ, תיק 35, משלוח 2687/49. מכתב זה מצוי, גם הוא במקום נוסף: א"צ, תיק 109, משלוח 6127/49.
¹⁴¹ ראה: א"צ, תיק 57, משלוח 4663/49.
¹⁴² ראה: את"ה, א' 105/92.
¹⁴³ ראה: את"ה, 105/88.

נמצאים בידינו גם כמה וכמה מסמכים העוסקים במעשי שוד וביזה, שהתלוו לכיבוש טנטורה, אך הדיון והעיסוק בשאלה זו ובהפרדה בין מעשי ביזה של אזרחים וחיילים יכול, אולי, להצדיק, פעם, מחקר נפרד, במיוחד לגבי כפרים כה עשירים כמו טנטורה.¹⁴⁴

בני מוריס בספרו, מצטט מתוך דבריו של "היסטוריון החטיבה":

לא ברור אם תושבי הכפר נצטוו לעזוב, או שנהגו בהם בדרך "עדינה" יותר, ורק המליצו לפניהם לעשות כן. מכול מקום אין ספק, כי מפקדי החטיבה היו מעוניינים בהתרוקנות הכפר, וכן ברור, כי לפחות חלק מתושביו גורשו.¹⁴⁵

מסיפור המעשה המופיע בספר החטיבה לא ניתן להתרשם במאומה, כי אכן, אירעו בטנטורה אירועים חריגים כלשהם.¹⁴⁶

ספרו המפורט של בני מוריס, המסתמך על התייעוד הקיים בכתב בארכיונים השונים אינו מזכיר כול אירוע חריג בטנטורה בעת כיבוש הכפר או לאחריו.¹⁴⁷

על האירועים בטנטורה בעת כיבושה כתב לאחרונה יואב גלבר, בספר, אודות פלסטין ב-1948, על המלחמה ועל הבריחה והיווצרות בעיית הפליטים. בפרק התשיעי בספרו גלבר תיאר את מה שקרה בטנטורה בשורות קצרות:

בחוף הכרמל כבשה חטיבת אלכסנדרוני - שבוע לאחר הפלישה - את הכפר טנטורה כדי לנתק את שאר הכפרים הערבים במובלעת הכרמל מגישה לחוף הים ולבזזים. לכפרים המכותרים לא היה לאן להימלט וכמה עשרות מהם נהרגו בקרב שהתחולל בתוך הכפר ובו נפלו גם 14 חיילים ישראלים.¹⁴⁸

¹⁴⁴ ראה: בלזוביץ, מסמך העסק "שוד טנטורה" - א"צ, חיק 6521, משלוח 6221/49 - כמה וכמה מסמכים, וכן א"צ, חיק 57, משלוח 4663/49.
¹⁴⁵ ראה: מוריס, ע"ע 167 - 168.
¹⁴⁶ ראה: "אלכסנדרוני" - 1992 - ש.מ.
¹⁴⁷ ראה: מוריס - ש.מ.
¹⁴⁸ ראה: הציטוט - מתוך אתר האינטרנט: <http://www.ee.bgu.ac.il/censor/katz>, בו הופיע הנוסח העברי של הפרק הושיע בספרו של גלבר:

Yoav Gelber, Palestine 1948: War, Escape and the Emergence of the Palestinian Refugee Problem, Brighton and Portland: Sussex Academic Press, 2000.

(להלן: גלבר - הפלסטין).

גלבר, המביא לאחר מכן שני קטעים מתוך מסמכי יעקב אפשטיין שנמצאו בארכיון זיכרון-יעקב, קובע, בהסתמכו על שני הקטעים הללו כי לא היה טבח בטנטורה. גלבר מתזק את מסקנתו שלא היה טבח בטנטורה באומרו כי:

פליטי טנטורה גם לא התלוננו על טבח באוזני אנשי הצלב האדום שהעבירום לידי העיראקים או באוזני העיראקים עצמם.

לאחר מכן, מביא גלבר מתוך סקירה על "ארץ-ישראל בשידורים הערביים" מן ה- 21 - 22 ביוני, את מה שהובא כאן לאחרונה, כי:

רדיו רמאללה שידר ב- 22 ביוני - חודש לאחר כיבוש הכפר - סיפור מפי "אשה ערבית שברחה מטנטורה" ולפיו היהודים אונסים נשים ערביות ומחריבים את המקום. עזמי נשאשיבי, מנהל התחנה אז, ודאי היה כולל בתעמולה שלו גם את הטבח אם רק היה שומע עליו מפי האשה.

בהמשך, לעומת זאת, מציין גלבר, בהסתמך על דו"ח של משבץ לשטרית מן ה- 22 ביולי 1948 ודו"ח מן ה- 13 באוגוסט על הכוחות העיראקיים בסביבת טול-כרם גם כי:

שבועות אחדים לאחר שהגיעו לטול-כרם והשתכנו בה החלו פליטי טנטורה להפיץ שמועות זוועה על מעשי רצח של נשים וילדים שאירעו בכפרם.

בקטע הבא מסביר גלבר כי:

סיפוריהם של פליטי טנטורה נועדו להצדיק את נכחותם בטול-כרם, שהייתה לטורה ולמעמסה על תושבי המקום המרוששים.

אך מיד לאחר מכן אומר הוא כי פעם נוספת עלה הסיפור שנים מעטות לאחר המלחמה ומזכיר את ספרו של השיח' נמר אל-ח'טיב "הנכבה של פלסטין" ומביא מתוכו ציטוטים של אחד מן הפליטים מטנטורה המופיעים בה, מרואן עקאב יחיא, אשר יובאו בהמשך בפרק זה. גלבר מסיק מן הציטוטים שמרואן, שהוא בן טנטורה והיה בכפרו בעת כיבושו, לא היה עד ראיה או עד שמיעה לחילופי הדברים שהוא מביא וקובע שהוא קלט את הסיפורים מאויר יותר במחנה השבויים או לאחר השחרור. לאחר מכן קובע גלבר כי: